

Budovanie európskej ekologickej siete (EECONET) na území Slovenska

J. Šteffek: Establishment of European Ecological Network (EECONET) on the Territory of Slovakia. Život. Prostr., Vol. 29, No. 4, 188–191, 1995.

The "EECONET design" is the international project aimed at the development of national and international ecological networks, with the primary aims to preserve biodiversity and stop the decline of nature in Europe. It is a part of the international project called "IUCN National Nature Plan" (NNP) and has started to be implemented in 1994 in the Czech Republic, Hungary, Poland and the Slovak Republic. It is coordinated through IUCN, The World Conservation Union, and its focal point is in Central European countries. The project is generously financed by the Dutch government.

On the basis of international criteria, including representation of the West Carpathians, originality of the habitat, significance from the viewpoint of biodiversity, and position and size of the area, elaborated by the experts from Slovakia, we present the first proposal of the Slovak part to the EECONET.

Slovakia is a country in the West Carpathians, the core areas of which are lying in its territory. The specific genesis of these mountains provided conditions for the development of the specific coenoses and ecosystems, which are unique in the world.

Na Zemi žije okolo 10 miliónov druhov rastlín a živočíchov. Asi desatina z nich je ohrozených, čo predstavuje ca milión druhov. Táto jednoduchá štatistika dosť presvedčivo indikuje mieru ohrozenia nášho prírodného dedičstva. Pred 40 rokmi ubúdalo 5-10 druhov ročne, dnes je to okolo 10 000 druhov a ak tento trend bude pokračovať, koncom tisícročia sa očakáva vyhubenie až 50 000 druhov ročne. Dá sa teda predpokladať, že v priebehu najbližších 100 rokov by mohla vyhynúť štvrtina všetkých druhov na Zemi (Bennett, 1991).

Čo je hlavnou príčinou tohto trendu? Samozrejme deštrukcia prírodných ekosystémov a biotopov, na ktorej sa výrazne podieľa človek (vypaľovaním, odlesňovaním, melioráciami, poľnohospodárskou činnosťou, emisiami, segmentáciou krajiny atď.). Zánik ktoréhokoľvek druhu je navyše ireverzibilný proces a čím dlhšie budeme odďaľovať riešenie, tým viac druhov vymizne nenávratne.

Čo môže zvrátiť situáciu?

Jedným z dôležitých krokov k zabráneniu celoplošnej degradácie prírodného prostredia je budovanie ekologickej siete. Táto myšlienka na Slovensku nie je nová, prvou systematicky budovanou ekologickou sieťou bola sieť chránených území. Schválením zákona SNR 1/1955 Zb., sa začala táto sieť tak rozrastať, že v súčasnosti evidujeme viac ako 1500 chránených území (vrátane stromov). Žiaľ, ich ochrana je v súčasnosti na Slovensku prevažne formálna a nedostatočná, pretože mnohé z nich sú izolované od okolitého prostredia. To isté platí aj o ochrane druhov.

Nový prístup k zabezpečeniu celoplošnej ochrany krajiny sa začal rozvíjať v osemdesiatych rokoch pod názvom Územný systém ekologickej stability (ÚSES). Od r. 1994 sa tento systém postupne transformuje do medzinárodnej ekologickej siete - EECONET (European Ecological Network).

Návrh jadrových oblastí (core areas) pre národnú ekologickú sieť (NECONET) na Slovensku

Čo je EECONET?

Hlavné ciele európskej ekologickej siete definovala konferencia v Maastrichte (Bennett, Uytterlinde, 1993). Vychádzajú z potreby účinnejšej ochrany krajinej štruktúry celej Európy, na ktorej by sa mali zúčastňovať všetky štáty. Ide o:

- ochranu a obnovu všetkých kľúčových ekosystémov a všetkých druhov, ktoré podporujú biologickú a krajinnú diverzitu európskeho významu, so zreteľom na medzinárodné prepojenia,
- manažment oblastí s vysokou prírodnou hodnotou profesionálnymi manažérmi alebo prostredníctvom extenzívneho poľnohospodárstva a trvalo udržateľného lesníctva a rybníctva, s cieľom ochrany biodiverzity týchto oblastí,
- obnovu prírodných procesov s minimálnou interferenciou ľudských aktivít v dostatočne veľkom počte dostatočne veľkých oblastí v celej Európe,
- zvýšenie kvality vidieka ako celku a ochranu podmienok na existenciu všetkých ekosystémov a druhov,
- širokú verejnú podporu ochrany prírody a zvýšenie ekologickej a krajinej diverzity vidieka,
- príspevanie k trvalo udržateľnému spôsobu života všetkých národov Európy.

EECONET je časťou projektu "IUCN National Nature Plan", ktorý v období 1990-1994 riešilo ako prvé Minister-

stvo poľnohospodárstva, ochrany prírody a rybníctva v Holandsku s rozpočtom 496 mil. guldenov. Od r. 1994 sa tento projekt paralelne rieši v štyroch stredoeurópskych krajinách (v Maďarsku, Poľsku, Českej republike a v Slovenskej republike). Projekt koordinuje IUCN - The World Conservation Union (Svetová únia ochrany prírody) prostredníctvom stredísk v týchto krajinách, a financuje ho holandská vláda (Šteffek, Sabó a kol., 1994).

Projekt EECONET na Slovensku

Územie Slovenska má mozaikovitú druhotnú štruktúru krajiny. So svojimi relatívne dobre zachovanými prírodnými pomermi, o čom svedčí množstvo vyhlásených chránených území, patrí k tým krajinám, kde sa tvorba EECONET bude opierať hlavne o územia s prírodnými a pôvodnými ekosystémami (na rozdiel od väčšiny ostatných európskych krajín, kde prevažnú časť tzv. core area (jadrových oblastí) tvoria prírodné rozvojové územia (nature development areas), napr. Holandsko, Maďarsko a čiastočne aj Poľsko a Česko). Slovensko so svojimi veľkoplošnými chránenými územiami (národnými parkmi, CHKO) má do značnej miery zabezpečenú sieť z európskeho hľadiska významných jadrových oblastí. Na národnej úrovni ju bude treba len spresniť a doplniť podľa novších výskumov. Zákon o ochrane prírody a krajiny č. 287/1994 Z. z. umožňuje diferencovanú ochranu celého územia

Slovenska, teda aj území, ktoré nemajú v súčasnosti vysokú prírodnú hodnotu, treba ich však chrániť pre zvýšenie ekologickej stability celej krajiny.

Dnes už vieme, že len tzv. kostra ekologickej stability v ÚSES, sama, bez ďalších ekostabilizačných opatrení, nemá dostatočnú účinnosť. "Preto hlavným cieľom ÚSES nemôže byť len zachovanie nenarušených, pôvodných, unikátnych atď. prvkov krajiny - to zabezpečuje aj klasická ochrana prírody, ani zachovanie, prípadne doplnenie len tzv. prírodných prvkov (nelesná stromová a krovinná vegetácia, lesíky atď.), ale dosiahnutie celoplošnej funkčnosti ekologickej stability. To je niečo úplne iné ako technokratické alebo inžiniersko-projektové premietnutie siete "zelených plôch" a línií, akokoľvek detailne rozpracované. Je to celý súbor opatrení na využívanie celej plochy. Samozrejme, sieť chránených území a ďalších existujúcich stabilných a stabilizačných prvkov bude tvoriť základ systému, nie však celý ÚSES" (Šteffek a kol., 1992). Z toho musí vychádzať aj doplnkový výber plôch do národnej ekologickej siete (NECONET). Budú ju tvoriť aj plochy dnes hodnotené ako ekologicky nestabilné, ktoré však perspektívne budú plniť funkciu vysoko stabilizačných štruktúr krajiny. Jednotlivé jadrové oblasti možno zaradiť do siete NECONET na základe dvoch skupín výberových kritérií:

I. kritériá, na základe ktorých sa stanovuje predovšetkým stupeň pôvodnosti a genofondovej významnosti,

II. kritériá, na základe ktorých sa stanovuje rámcový stav ekologickej stability.

K základným krokom pri riešení projektu NECONET na Slovensku patrí:

- sústredenie všetkých dostupných informácií o druhovej a ekosystémovej diverzite Slovenska,
- získanie prehľadu o ich súčasnom legislatívnom zabezpečení v zmysle nového Zákona o ochrane prírody a krajiny (č. 287/1994 Z. z.),
- zostavenie návrhu európskej aj národnej siete jadrových oblastí a biokoridorov (vrátane prírodne sa vyvíjajúcich území),
- stanovenie stupňa ekologickej stability v jednotlivých jadrových oblastiach,
- postupné vypracovanie návrhov manažmentu pre ohrozené jadrové oblasti a prírodne sa vyvíjajúce územia.

Kritériá pre výber jadrových oblastí a biokoridorov

K základným kritériám pre výber jadrových oblastí a biokoridorov do sietí EECONET a NECONET patrí (Šteffek a kol., 1995):

● **Reprezentatívnosť** – typické územie reprezentujúce určitú biogeografickú oblasť. Z hľadiska územia Slovenska sa toto kritérium vzťahuje k:

- **Západným Karpatom** – zabezpečí sa ochrana reprezentatívnych pôvodných geobiocenóz, ktoré Západným Karpatom dávajú špecifický charakter a na území Slovenska prevládajú,
- **Východným Karpatom** – zabezpečí sa ochrana ojedinelých ekosystémov (vrátane biokoridorov) Východných Karpát, ktoré na Slovensku dosahujú západnú hranicu,

Jeden z desiatich víťazných plagátov (ďalší uverejňujeme na s. 176) billboardovej súťaže Pomôžme prírode, ktorú pre žiakov štvrtých až šiestych ročníkov bratislavských škôl zorganizoval Slovaft, a. s.

- **Submediteránu** – ochrana jadrových oblastí a biokoridorov s výskytom a prienikom submediteránnych prvkov (vrátane panónskych a pontických), ktoré na Slovensku dosahujú severnú hranicu a naznačujú potenciálne smery šírenia sa; reprezentatívne jadrové zóny submediteránnej oblasti predpokladáme skôr na území Maďarska,
- **Prekarpatiku** – ochrana relatívne malých, ostrovčekovitých jadrových oblastí v južnej časti Slovenska (Devínska Kobyla, Burda, Belanské kopce, Zemplínske vrchy atď.),
- **Alpám** – ochrana biokoridorov, ktorými sa šíria alpské prvky a území s najsevernejším výskytom týchto prvkov,
- **Subatlantiku** – ochrana biokoridorov, ktorými sa šíria západoeurópske elementy (beskydské, sliezske, atlantické).

● **Pôvodnosť** - územie s relatívne zachovanými prírodnými ekosystémami.

● **Biodiverzita** - vychádzajúc zo záverov konferencie v Riu, zameraných na ochranu biodiverzity (Agenda 21), treba rešpektovať územia s najväčším výskytom genofondovo významných druhov (endemitov, reliktov, stenovalentných druhov, významných indikátorov atď.) a druhov, ktoré sú na ústupe alebo pred vyhynutím, ako súčasť svetového prírodného dedičstva.

● **Umiestnenie** – územie umožňujúce potenciálne šírenie druhov do okolia. Toto kritérium sa týka hlavne biokoridorov. Otázka umiestnenia biokoridorov je v súčasnosti značne nejasná. Prevažná väčšina biokoridorov uvádzaných v územných systémoch ekologickej stability sa opiera o poznatky súvisiace s ťahovými cestami vtákov a poľovnej zvere, čo však je príliš jednostranné. Hlavne v druhom prípade ide vyslovene o poľovnícke zámery, navyše pochybného (v zmysle nepôvodného) genofondu. Pri jadrových oblastiach musíme mať na zreteli význam územia ako centra potenciálneho oživenia okolitého územia.

● **Veľkosť** – na európskej úrovni sa dohodla minimálna veľkosť územia 500 ha.

● **Ekostabilizačná účinnosť** – umožňuje výber prírodne sa vyvíjajúcich území, ktoré perspektívne posilnia ekologickú stabilitu celej krajiny.

Pri výbere jadrových oblastí do siete NECONET sa berú do úvahy aj ďalšie (doplnkové) kritériá:

- ojedinelé územia v rámci biogeografických jednotiek na úrovni subprovincií,
- územia s trvalo udržateľným rozvojom a predpokladom fungovania spoločenstiev, vrátane migrácií,
- možnosť zabezpečenia legislatívnej ochrany.

Pre výber biokoridorov prijali všetky účastnícke štáty tieto kritériá:

1. schopnosť šírenia sa druhov cez optimálne biotopy do okolia,

2. spôsoby a cesty pre migráciu a šírenie sa druhov na európskej úrovni,

3. možnosť poskytovať vhodné podmienky na dočasnú existenciu druhom žijúcim v jadrových oblastiach.

Spôsob, akým sa druhy zo spomínaných biogeografických oblastí šíria, zároveň vyjadruje smer prenikania. Západokarpatské druhy obohacujú biotu okolitých štátov, a preto hovoríme o **emigrácii** a tieto druhy môžeme nazvať **emigrantmi**. Druhy, ktoré k nám prichádzajú (**imigrujú**) z biogeografických centier okolitých štátov, sú **imigrantmi** (z Východných Karpát, Beskýd, Sliezska, subatlantika, panónskej oblasti, Álp, pontickej oblasti atď.). Inú skupinu tvoria druhy, ktoré sú rozšírené po svete, resp. Európe, majú vysokú vagilitu a presúvajú sa rôznymi smermi. Tento spôsob šírenia môžeme nazvať **permigráciou** a druhy sú **permigranty** (Šteffek, Sabó a kol., 1994).

* * *

Vypracovaním národných ekologických sietí (NECONET) Holandska a štyroch stredoeurópskych štátov - Poľska, Maďarska, Česka a Slovenska - jednotnou metódou, vzniká prvý európsky model zameraný na ochranu prírody a jej štruktúry s cieľom trvalo udržateľného rozvoja. Jednotlivé národné ekologické siete sa stávajú súčasťou navrhovanej európskej ekologickej siete (EECONET), ktorej kompletne vypracovanie bude závisieť od ostatných štátov Európy.

Literatúra

- Bennett, G. (ed.), 1991: Towards a European Ecological Network. Institute for European Environmental Policy, Arnhem, Netherlands, 80 pp.
- Bennett, G., Uyterlinde, R. (eds), 1993: A Vision for Nature in Europe. Maastricht, 47 pp.
- Šteffek, J. a kol., 1992: Biologicko-ekologické kritériá územného systému ekologickej stability. Ekotrust Banská Štiavnica, 196 pp.
- Šteffek, J., Sabó, P. a kol., 1994: Horské regióny Slovenska - základ európskej ekologickej siete (EECONET). In Trvalo udržateľný rozvoj a krajinoekologické plánovanie v európskych horských regiónoch (Zvolen, 17.-21.X.1994), Zvolen, p. 67-76.
- Šteffek, J. a kol., 1995: Significance of the National Ecological Network of Slovakia for the European Ecological Network. Xth International Symposium on Problems of Landscape Ecological Research "Present State and New Trends in Landscape Ecology", (Smolenice, 21.-24. 11. 1994) (v tlači).